

УДК 346.56

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.8>**Аліна Подоляк,***здобувач кафедри господарського права**Донецького національного університету імені Василя Стуса,**адвокат Адвокатського об'єднання «ЕТЕРНА ЛО»*

ЗАХИСТ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено та проаналізовано наявні в доктрині господарського та цивільного права наукові підходи до поняття захисту речових прав та захисту прав на чуже майно; встановлено, що визначальними для розкриття змісту поняття захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання є підходи, сформовані у науці господарського права щодо поняття захисту прав суб'єктів господарювання. Авторкою сформульовано поняття захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання. Вказано, що сукупність захисних заходів, способів та форм становить господарсько-правовий механізм захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, який виступає гарантією можливості реалізації права на захист. Окрема увага приділяється виявленню та дослідженню особливостей захисту права господарського відання та оперативного управління через їхню господарсько-правову природу. У статті розкриваються особливості різних способів захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання з поєднанням у кваліфікаційні групи певних способів захисту речових та зобов'язальних прав суб'єктів господарської діяльності. Зроблено висновок, що права оперативного управління та господарського відання є абсолютними й у разі порушення дають право для більш ефективного захисту – користування одним або кількома способами, передбаченими законом або договором. Наголошено, що домінуючою ознакою захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання є забезпечення свободи вибору суб'єктом господарської діяльності, права якого порушено, найбільш ефективного способу, передбаченого законом або договором, з урахуванням правової природи суб'єктивного права, яке виступає об'єктом захисту. На підставі порівняльного аналізу чинного законодавства виявлено наявність певної колізії між нормами матеріального та процесуального права, які регламентують основні положення захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання. Визначено основні напрями їх вирішення шляхом внесення відповідних змін та доповнень до окремих нормативно-правових актів.

Ключові слова: захист прав, способи захисту, використання чужого майна, сфера господарювання, суб'єкт господарської діяльності, речові права, зобов'язальні права.

Постановка проблеми. Одним із важливих чинників, які справляють суттєвий вплив на стан економіки і соціальної сфери в Україні, є наявність великого масиву майнових об'єктів, які використовуються суб'єктами господарювання. При цьому специфіка сучасних засобів виробництва зумовлює той факт, що їх використання (експлуатація) здійснюється, як правило, не самим власником, а іншими суб'єктами, яким власники передають ці засоби на певній правовій основі (титулі) [1, с. 161].

В об'єктивному розумінні використання чужого майна у сфері господарювання сьогодні становить інститут господарського права, який охоплює сукупність норм, які не тільки надають уповноваженому суб'єкту господарської діяльності обмежене, точно визначене законом або договором право господарського панування над певною річчю або сукупністю речей для використання від-

повідно до визначеної мети та у певних межах, а й забезпечують ефективний правовий механізм захисту таких прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній господарській та цивілістичній науці зроблено ряд кроків у дослідженні прав на чуже майно не лише з теоретичної точки зору, а й в напрямі розроблення механізму їх практичної реалізації та захисту. Зокрема, окремим проблемам прав використання чужого майна присвячено низку спеціальних досліджень таких юристів-науковців, як А.Г. Бобкова, О.М. Вінник, О.П. Подцерковний, І.Ф. Коваль, Р.А. Майданик, Н.В. Майка, М.В. Мороз, В.І. Нагнибіда, А.М. Захарченко, Г.Г. Харченко, К.Е. Шахназарян та ін.

Основна увага в цих роботах приділяється теорії речових прав на чуже майно, співвідношенню речових і зобов'язальних правовідносин, проблемам реалізації та захисту таких прав, як право оперативного управління

та право господарського відання, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою (емфітевзис) тощо. Проте комплексне теоретико-правове дослідження проблем захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання не проводилось.

Слід також зазначити, що в основному дослідження, що здійснювались стосовно окремих аспектів, зокрема стосовно форм та способів захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, мають фрагментарний характер, висвітлені переважно з цивільно-правової точки зору. Наслідком чого є відсутність теоретичної моделі, яка б охоплювала всі складники правового механізму захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання.

Викладене вище вказує на актуальність проведення комплексного дослідження питання захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання з метою конкретизації теоретичних положень та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення правового регулювання використання чужого майна у сфері господарювання.

Метою статті є наукове опрацювання таких питань: по-перше, визначення поняття та особливостей захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання; по-друге, уточнення способів захисту речових та зобов'язальних прав суб'єктів господарської діяльності, розробка на цій основі пропозицій з удосконалення господарського законодавства та підвищення ефективності захисту.

Виклад основного матеріалу. Захист прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання здійснюється нормами господарського та цивільного законодавства, які забезпечують нормальний розвиток господарських відносин у ринкових умовах з використання різних видів майна. Зокрема, правова основа захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання представлена положеннями Господарського кодексу України (далі – ГК України), Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», Законом України «Про управління об'єктами державної власності», Законом України «Про концесії», Законом України «Про оренду державного та комунального майна» та значною кількістю інших нормативно-правових актів і їх окремих положень.

Серед нормативно-правових актів, що регламентують окремі аспекти захисту прав

щодо використання чужого майна, визначальне місце належить ГК України. Так, наприклад, у ст. 147 ГК України закріплено, що майнові права суб'єктів господарювання захищаються законом. При цьому ця норма передбачає, що право власності та інші майнові права суб'єкта господарювання захищаються у спосіб, зазначений у ст. 20 ГК України [2].

Вагоме значення для характеристики захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання також мають положення ГК України, які визначають такі речові права суб'єктів господарювання, як право оперативного управління (ст. 137), право господарського відання (ст. 136) та ін. Відповідно до вказаних норм положення закону, встановлені для права власності, застосовуються до захисту права господарського відання та оперативного управління.

Певне закріплення прав на захист щодо використання чужого майна має місце в окремих нормах ЦК України. Так, наприклад, ст. 396 ЦК України закріплює положення, відповідно до яких особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права у тому числі від власника майна відповідно до положень глави 29 ЦК України [3].

Водночас варто підкреслити, що законодавець, закріплюючи правові підстави використання суб'єктами господарювання чужого майна в різних нормативно-правових актах, не забезпечив повною мірою змістовний та уніфікований підхід щодо такого важливого питання, як захист прав на чуже майно. Як наслідок, у господарській та судовій практиці мають місце помилки, які певною мірою спричинені відсутністю фундаментальних основ законодавчого регулювання та доктринального підходу до питання захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання.

Оцінюючи такий підхід законодавця, Ю.О. Чубарева аргументовано зазначає, що у разі виникнення спору між власником майна та суб'єктом права господарського відання або оперативного управління виникає проблема захисту прав, оскільки такий захист регламентується одними і тими самими нормами, встановленими для захисту права власності. Тобто складною є реалізація положення законодавства про право суб'єкта права господарського відання або оперативного управління на захист свого права від власника майна [4, с. 49].

У зв'язку із зазначеним видається, що для забезпечення ефективного захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання необхідною умовою є пра-

вильне розкриття змісту такого широкого поняття, як захист прав на чуже майно, на основі розуміння юридичної сутності та особливостей захисту таких прав, яке ґрунтується на застосуванні правового інструментарію, притаманного зобов'язальному та речовому праву.

Саме такий підхід щодо захисту речових прав та захисту прав на чуже майно в тому числі суб'єктів господарської діяльності отримав підтримку серед представників науки цивільного та господарського права. Так, наприклад, питання захисту речових прав та інтересів одержало поглиблену розробку у працях Р. А. Майданіка, який пропонує захист речових прав та інтересів розглядати як сукупність правових засобів, що застосовуються у зв'язку з порушенням речових прав та інтересів і які спрямовані на відновлення або захист порушеного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу компетентними державними органами, іншими суб'єктами права [5, с. 867].

У свою чергу К. Е. Шахназарова визначає захист прав на чуже майно як систему активних заходів, що застосовуються уповноваженою особою (особою, яка володіє правом на чуже майно, іншою уповноваженою особою), спрямованих на усунення порушень прав на чуже майно, покладання виконання обов'язку щодо порушеного права на особу, яка порушує зазначене право. При цьому науковець пропонує розмежовувати такі правові категорії, як «захист прав на чужі речі», «захист прав на чужу річ» та «захист прав та інтересів особи, яка має право на чужу річ». Якщо у першому випадку йдеться про те, що захисту підлягає реально існуюче в уповноваженої особи суб'єктивне право на чужу річ (на конкретне майно), у другому – про те, що захисту підлягає існуюче в особи право на одержання майна в користування, у третьому – про законні права та охоронювані інтереси уповноваженої особи у разі втрати майна [6, с. 4]. Частково погоджуючись із таким підходом, треба зазначити, що визначальним для визначення змісту поняття захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання повинні стати підходи, сформовані у науці господарського права щодо такого поняття, як захист прав суб'єктів господарювання.

У контексті порушеного аспекту варто зазначити, що у представників господарсько-правової науки немає єдності у характеристичні цього складного правового явища. Так, А. Г. Бобкова та І. Ф. Коваль констатують, що під захистом прав і законних інтересів суб'єктів господарювання слід розуміти діяльність суб'єкта господарювання або упо-

вноваженого державою компетентного органу щодо застосування до особи, яка порушує, не визнає, оспорує право, у встановленому законом порядку забезпечених державним примусом заходів з метою припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права [7, с. 325].

Викликає інтерес судження В. В. Петруні, яка пропонує розділити поняття «захист прав» та «захист інтересів» суб'єктів господарювання і, відповідно, робить висновок, що під «захистом прав» слід розуміти сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів та форм, за допомогою яких у разі потреби забезпечується відновлення чи визнання порушених чи оспорюваних прав, створюються умови для запобігання їх порушенню, усунення перешкод здійснення прав, притягнення правопорушників до відповідальності [8, с. 7].

Аналізуючи положення національного законодавства на предмет врегулювання порушеного питання, можна констатувати, що прямої відповіді на нього господарське та цивільне законодавство не містить.

У зв'язку із зазначеним та з урахуванням вищевказаних наукових підходів видається можливим розглядати захист прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання у двох основних значеннях.

У широкому розумінні – як діяльність суб'єктів господарювання або уповноваженого державою компетентного органу щодо застосування до особи, яка порушує, не визнає, оспорує право на використання чужого майна, у встановленому законом порядку забезпечених державним примусом заходів (організаційно-технічних та правових) з метою припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права.

У вузькому розумінні захист прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання можна визначити як сукупність правових засобів, способів та форм, що застосовуються до відносин щодо порушень у сфері використання чужого майна, суб'єктивних прав та інтересів.

Така сукупність захисних заходів, способів та форм становить господарсько-правовий механізм захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, який виступає гарантією можливості реалізації права на захист у разі порушення суб'єктивних прав, законних інтересів щодо використання чужого майна у сфері господарювання.

У контексті порушеного аспекту варто підкреслити важливість розуміння права на захист прав щодо використання чужого

майна у сфері господарювання в матеріальному і процесуальному значенні, оскільки реалізація права на захист вищезазначеного права в суді здійснюється в межах самостійного процесуального правовідношення, яке виникає з моменту звернення особи до суду по захист порушеного права, а право на захист прав на чужу річ у матеріальному значенні є складовою частиною суб'єктивного права на чуже майно.

Матеріально-правовий аспект захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання насамперед полягає у з'ясуванні, чи має суб'єкт господарювання таке право та чи було воно порушено або було необхідним його правове визначення. Відповідно, подальше опрацювання характеристик захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання має ґрунтуватися на розумінні його похідного характеру від захисту як такого та від правової природи конкретного суб'єктивного права, що є об'єктом захисту.

Варто зазначити, що чітке розмежування різних видів суб'єктивних прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання як об'єкта захисту є необхідною умовою для ефективного застосування того чи іншого масиву норм права для припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права.

Сьогодні у науковій літературі є досить поширеним поділ господарських прав на речові та зобов'язальні, що пов'язано з їх регламентацією у нормах ГК України та ЦК України. Поряд із цим зберігається та продовжується застосовуватися поділ прав на абсолютні (до них належать, серед іншого, речові права) та відносні права (серед яких – зобов'язальні права) [9, с. 81].

У зв'язку із зазначеним видається необхідним дослідити особливості захисту речових прав щодо використання чужого майна, які мають абсолютний характер, та, відповідно, зобов'язальних прав, які мають відносний характер.

Серед представників науки цивільного та господарського права щодо характеристики речових прав були висловлені різні думки. Так, наприклад, О. В. Дзера зазначає, що, вирішуючи питання про можливість визнання того чи іншого права речовим, необхідно враховувати сформовані цивілістичною наукою критерії речового права, зокрема: воно є абсолютним правом, яке обмежується законом або договором [10, с. 200].

У свою чергу О. О. Манько пише, що в межах речових прав можуть існувати як абсолютні, так і відносні правовідносини. Виникнення відносних правовідносин під

час реалізації речового права зовсім не свідчить про те, що це право слід відносити до зобов'язального: воно не втрачає своїх речових властивостей: безпосереднього отримання корисних властивостей від речі шляхом активних дій [11, с. 74].

Цікавим є підхід Г. Г. Харченко, який підкреслює, що саме абсолютне право стосовно кожної конкретної ситуації може розглядатися і як відносне, при цьому за такого перетворення воно не втрачатиме притаманних йому ознак, адже воно є сумою таких відносних прав [12, с. 60-61].

Вищевказані аргументи науковців є досить переконливими і можуть бути покладені в основу характеристики захисту речових прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання як абсолютних прав. Підтвердженням такого підходу є положення законодавства, зокрема ч. 3 ст. 136 ГК України, яка прямо передбачає, що суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

Додатковим аргументом на користь розгляду речових прав на використання чужого майна у сфері господарювання як абсолютних прав є досвід інших країн. Оскільки Україна належить до романо-німецької правової сім'ї, слід вказати, що у Німеччині, як і у Франції, речові права є різновидом абсолютних і водночас майнових прав. За ними визнається право переваги (*droit de preference*) перед зобов'язальними правами, право слідування (*droit de suite*) за об'єктом (речами), вони підлягають абсолютному захисту і можуть бути захищені спеціальними речовими позовами [12, с. 243].

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти загального висновку, що речові права суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері господарювання мають абсолютний характер і їх захист визначається формулою – захист щодо «будь-кого і кожного», оскільки поширюється на необмежене коло осіб, включаючи і самого власника майна.

На відміну від абсолютних, відносні права суб'єктів господарювання стосуються чітко визначених осіб (наприклад, боржника або кредитора у зобов'язанні). У сучасній теорії права правовідносини, в яких реалізація суб'єктивних прав однієї особи можлива лише через виконання обов'язків іншою особою, називаються відносними [9, с. 82].

Отже, коло суб'єктів господарської діяльності, які мають відносні права щодо використання чужого майна у сфері господарювання, завжди чітко визначено. Відповідно,

захист зобов'язальних прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання має відносний характер, оскільки є чітко визначена особа, що порушила право, є також чітко визначена особа, право якої порушено.

Розмежування суб'єктивних прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання як об'єкта захисту на речові та зобов'язальні має визначальний характер для вибору того чи іншого способу захисту прав. При цьому захист прав щодо використання чужого майна відбувається у спосіб, визначений законом або договором.

У контексті опрацювання наступного питання, а саме способів захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, слід звернути увагу на положення ст. 20 ГК України та інших нормативно-правових актів, які закріплюють основні способи захисту прав суб'єктів господарювання. До таких способів можна віднести визнання наявності або відсутності прав, визнання недійсними актів органів державної влади тощо. При цьому вказана норма передбачає, що права та законні інтереси суб'єктів господарювання можуть захищатися іншими способами, передбаченими законом.

У подальшому дослідженні питання вибору способу захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання важливо вказати на новели ст. 5 Господарського процесуального кодексу (у редакції, що діє з 28.08.2018), яка передбачає, що у разі, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [13].

На основі порівняльного аналізу вищевказаних норм можна дійти висновку про наявність певної колізії між положенням матеріального та процесуального права. Якщо у першому випадку ГК України надає суб'єктам господарювання право вибору того чи іншого способу тільки серед способів, передбачених законом, то у другому випадку Господарський процесуальний кодекс України закріплює положення, відповідно до якого ефективний спосіб може визначитися не тільки законом, а й договором.

Вважаючи підхід, коли спосіб захисту права може визначитися договором або законом, таким, що найбільш відповідає інтересам суб'єктів господарювання в тому числі у захисті права щодо використання чужого майна у сфері господарювання, пропонується доповнити ч. 2 ст. 20 ГК України словами «або договором» і викласти її у такій редакції:

«... іншими способами, передбаченими законом або договором».

Згадані вище способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання. Однак серед науковців питання щодо того, які саме способи захисту необхідно застосовувати у разі порушення речових прав на чуже майно, завжди викликало певну дискусію.

Так, наприклад, М. В. Мороз вказує, що формулювання ст. 396 ЦК України дозволяє зробити висновок, що у разі порушення права особи на чуже майно (право володіння або ж користування) його власником слід застосовувати речові способи захисту порушеного права. Між тим відносини між зазначеними особами є зобов'язально-правовими, а відповідно, у разі порушення права особи на чуже майно (право володіння або ж користування) власником цього майна вона має право застосовувати зобов'язально-правові засоби захисту для відновлення свого порушеного права [14, с. 104].

Погоджуючись із наявністю проблем щодо певної конкуренції позовів під час захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, слід вказати, що у науці цивільного та господарського права сьогодні відсутній єдиний підхід до цього питання та уніфікованих критеріїв класифікації способів захисту.

З урахуванням вищевказаного доцільно взяти для подальшого дослідження позицію І. О. Дзери, яка зазначає, що у доктрині права України поширена класифікація способів захисту речових прав та інтересів, що виділяє речово-правові, зобов'язально-правові, такі що впливають із різних інститутів цивільного права і не належать ні до речових, ні до зобов'язальних [15, с. 7].

Беручи за основу такий підхід, слід визначити, що речово-правові способи захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання спрямовані на захист суб'єктивного права як абсолютно-го права суб'єкта, який на момент порушення права не перебуває у договірних чи інших зобов'язальних відносинах з порушником.

У свою чергу зобов'язально-правові способи захисту мають на меті захист прав суб'єкта господарювання щодо використання чужого майна як учасника зобов'язальних відносин. До них, зокрема, можна віднести: відшкодування збитків, завданих майну; повернення майна, наданого в тимчасове користування; виправлення недоліків у майні, що є предметом договору; відшкодування шкоди в деліктних зобов'язаннях тощо.

Зобов'язально-правові способи захисту речових прав характеризуються тим, що такі вимоги впливають із речового права, але їх безпосередньою підставою є інші правові інститути і зумовлені ними суб'єктивні права (договірні і недоговірні зобов'язання), вони пов'язані з конкретними зобов'язаннями.

Узагальнюючи вищевказане, можна зробити такий висновок: якщо суб'єктивне право використання чужого майна суб'єктом господарювання існує у межах зобов'язального правовідношення, слід застосовувати зобов'язально-правові способи захисту (наприклад, відшкодування збитків, заподіяних невиконанням або неналежними виконанням умов договору, на підставі якого майно передано у володіння та користування), коли ж воно існує у межах речового правовідношення – речово-правові (наприклад, усунення перешкод у здійсненні суб'єктом господарювання права щодо володіння та користування майном, яке було передано йому власником (уповноваженим ним органом)).

Варто також наголосити на певних особливостях вибору способів захисту прав суб'єктів господарювання, що здійснюють господарську діяльність на основі таких речових прав, як право господарського відання або оперативного управління, в тому числі від їх порушення з боку власника.

Як показує аналіз судової практики щодо розгляду спорів про витребування власником свого майна із чужого незаконного володіння, необхідно враховувати, що позивачем за таким позовом може бути власник майна (фізичні, юридичні особи, держава і територіальні громади в особі уповноважених ними органів), який на момент подання позову не володіє цим майном, а також особа, яка хоча і не є власником, але в якій майно перебувало у володінні за законом або договором, зокрема, в оперативному управлінні, на праві повного господарського відання, а також на інших підставах, установлених законом.

Так, наприклад, відповідно до вимог ст. 26, 29 та 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» уповноваженим органом приймається рішення про закріплення та передачу в оперативне управління комунального майна, на підставі якого укладається договір оперативного управління. Таким чином, внутрішні зв'язки між власником майна та суб'єктом господарювання, який отримує право оперативного управління, виникають не на базі їхніх зобов'язальних прав, а з їхнього речового права власності та права оперативного управління, які як різновид речових прав мають абсолютний характер.

У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що у законодавстві України, яке регламентує питання забезпечення абсолютного захисту речових прав на використання чужого майна у сфері господарювання, є певні прогалини. Так, ст. 137 ГК України, визнаючи, що право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності, не передбачає права суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим органом) на праві оперативного управління, на захист своїх майнових прав від власника.

Видається, що такий підхід не відповідає сучасним вимогам захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання на праві оперативного управління. З урахуванням цього пропонується доповнити ч. 3 ст. 137 ГК України словами «суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі оперативного управління, має право на захист своїх майнових прав також від власника (уповноваженого ним органу)».

Узагальнюючи вищевказане, можна зробити висновок, що такі речові права, як право оперативного управління та господарського відання, які є суб'єктивним правом на використання чужого майна у сфері господарювання та виступають об'єктом захисту за своєю правовою природою, є абсолютними й у разі порушення дають право для більш ефективного захисту користуватися одним або кількома способами, передбаченими законом або договором.

Серед способів захисту права оперативного управління та господарського відання, а також інших прав щодо використання чужого майна можна виокремити таку групу, яка не може бути віднесена лише до речових і зобов'язально-правових. Така група отримала у науці назву «спеціальних» [16, с. 510].

З урахуванням такого підходу видається можливим віднести до спеціальних способів захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання такі:

(1) визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які є власниками майна (уповноваженими ним органами), якщо вони суперечать законодавству, порушують права та законні інтереси суб'єктів господарювання щодо використання ними чужого майна у своїй господарській діяльності (наприклад, вилучення або передавання майна, яке належить суб'єкту господарювання на праві господарського відання або оперативного управління, третім особам з порушенням встановленого порядку та вимог);

(2) визнання недійсними господарських договорів, укладених власником майна з третіми особами, у разі порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання щодо використання ними чужого майна у своїй господарській діяльності;

(3) превентивний спосіб захисту речових прав, у тому числі оперативного управління та господарського відання.

Висновки

Домінуючою ознакою захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання є забезпечення свободи вибору суб'єктом господарської діяльності, права якого порушено, найбільш ефективного способу, передбаченого законом або договором, з урахуванням правової природи суб'єктивного права, яке виступає об'єктом захисту.

Піділ суб'єктивних прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання як об'єкта захисту на речові та зобов'язальні має визначальний характер для вибору того чи іншого способу захисту прав. Відповідно, якщо суб'єктивне право використання чужого майна суб'єктом господарювання існує у межах зобов'язального правовідношення, слід застосовувати зобов'язально-правові способи захисту (наприклад, відшкодування збитків, заподіяних невиконанням або неналежними виконанням умов договору, на підставі якого майно передано у володіння та користування), коли ж воно існує у межах речового правовідношення – речово-правові (наприклад, усунення перешкод у здійсненні суб'єктом господарювання права щодо володіння та користування майном, яке було передано йому власником (уповноваженим ним органом)).

На основі порівняльного аналізу норм, які регламентують основні положення захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання, можна дійти висновку про наявність певної колізії між положенням матеріального та процесуального права. Якщо у ст. 20 ГК України законодавець надає суб'єктам господарювання право вибору того чи іншого способу тільки серед способів, передбачених законом, то ст. 5 Господарського процесуального кодексу України закріплює положення, відповідно до якого ефективний спосіб може визначатися не тільки законом, а й договором.

Вважаючи підхід, коли спосіб захисту права може визначатися договором або законом, таким, що найбільш відповідає інтересам суб'єктів господарювання в тому числі у захисті права щодо використання чужого майна у сфері господарювання, пропону-

ється внести відповідні зміни та доповнити ч. 2 ст. 20 ГК України словами «або договором» і викласти її у такій редакції: «... іншими способами, передбаченими законом або договором».

У законодавстві України, яке регламентує питання забезпечення абсолютного захисту речових прав на використання чужого майна у сфері господарювання, є певні прогалини. Так, ст. 137 ГК України, визнаючи, що право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності, не передбачає права суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим органом) на праві оперативного управління, на захист своїх майнових прав від власника.

Видається, що такий підхід не відповідає сучасним вимогам захисту прав щодо використання чужого майна у сфері господарювання на праві оперативного управління. З урахуванням цього пропонується доповнити ч. 3 ст. 137 ГК України словами «суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права оперативного управління, має право на захист своїх майнових прав також від власника (уповноваженого ним органу)».

Список використаних джерел:

1. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 240 с.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18-22. Ст. 144. (зі змінами).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. (зі змінами).
4. Чубарева Ю.О. Право господарського відання та оперативного управління як речові права юридичних осіб. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 2-3 жовтня 2015 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. 112 с.
5. Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
6. Шахназарян К.Е. Захист прав на чужі речі за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2017. 20 с.
7. Господарське право: практикум / А.Г. Бобкова (кер.авт.кол.), Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової. Харків: Право, 2018. 592 с.
8. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2019. 20 с.

9. Мічурін Є.О. Абсолютні та відносні цивільні права. *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 1. С. 81–87. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).

10. Дзера О.В. Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 872 с.

11. Манько Е. А. Признаки ограниченных вещных прав. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Право»*. 2008. № 2. С. 70–79. URL: http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2008/02/2008_02_07.pdf.

12. Харченко Г.Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 506 с.

13. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 16 листопада 1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. (зі змінами).

14. Мороз М.В. Способи захисту речових прав особи на чуже майно у разі порушення їх його власником. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 103-104.

15. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2001. 23 с.

16. Право власності в Україні : навчальний посібник / О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, О.А. Підпригора та ін.; за заг. ред. О.В. Дзери, Н. С. Кузнєцовой. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 816 с.

The article covers and analyzes existing in commercial and civil law approaches to the definition of the protection of proprietary interests in property as well as the protection of right with respect to other owner's assets. It has been founded that existing in commercial legal science approaches in relation to the definition of protection of rights of business entities are the determining factors to define the protection of rights with respect to usage of other owner's assets in course of doing business. The author formulates the definition of the protection of right with respect to usage of other owner's assets. It is specified that the bundle of protective measures, methods and forms composes the commercial and legal mechanism of protection of rights with respect to usage of other owner's assets. Particular attention is paid to revealing and studying the peculiarities of protection of the right of economic management and operational management through their commercial and legal nature. The article reveals the main features of different remedies for usage of other owner's assets in course of doing business with the coverage of certain remedies for right in rem and right in personam of business entities in the qualification groups. It is concluded that the right of operational management and economic management are absolute and, in case of violation, give the right to use one or more of the methods provided by law or contract for more effective protection. It is stressed that the dominant feature of protection of rights with respect to usage of other owner's assets in course of doing business is to ensure freedom of choice by the business the most effective way provided for by law or contract. Based on a comparative analysis of the current legislation, there was a certain conflict between the provisions of material and procedural law, which regulate the main provisions of the protection of rights usage of other owner's assets in course of doing business. The main directions of this solution are determined by making corresponding amendments and supplemented with the provisions of normative and legal acts.

Key words: protection of rights, remedies, usage of other owner's assets, in course of doing business, business entity, right in rem, right in personam.